

Pethő Sándor

Lovag, Halál és Ördög

Hangjáték két részben

Szereplők

Friedrich Nietzsche

Elisabeth-Förster-Nietzsche, Nietzsche húga

Franziska Nietzsche, Nietzsche anyja

Dr. Carl Friedrich Jensen, pszichiáter, a bázeli egyetem professzora

Franz Overbeck, teológus, a bázeli egyetem professzora

Davide Fino, Nietzsche szállásadója Torinóban

Dr. K. F. Wille, a bázeli Friedematt Klinika vezetője

Dr. Otto Binswanger, a jénai elmeógyógyintézet igazgatója

Dr. Koegel, szerkesztő

Hang (Nietzsche hangján)

Szolgálólány

Írésznek

I. rész: A Hádész kapujában

1. jelenet. Bazel, 1940, Jensen lakása

JENSEN: A halálára készülő öregember őszinteségével mondom: semmilyen hiúság nem vezérel Nietzsche-émlékeim formába öntésével. Kilencven év fölött az ember már maga mögött hagy minden hiúságot. Szakmámban, a pszichiátriában semmi olyat nem alkottam, ami emlékezetemet az utódok számára megőrizné. Dr. Carl Friedrich Jensennek, a pszichiátria nyilvános és rendes bázeli professzorának neve alighanem csak addig marad fenn, amíg a Hörli temetőben az a fekete márványoszlop áll, amely alatt feleségem és fiam várja örökre szóló találkozásunkat. Közel ötven éve, az alábbi emléktöredékek első, vázlatos lejegyzése idején alig valamivel túl a negyvenen, még rendíthetetlenül hittem abban, hogy a rendkívüli emberek sorsa – legyen még oly tragikus is – rendkívüli, az emberiség jobbítását munkáló tanúságot hordoz. Hittem, hogy én leszek az, aki

pányvát vet majd arra a démonra, aki Nietzschét, ezt a szikrázó elméjű embert a Hádész kapujáig, majd még onnan is tovább, mélyebbre, egyre kiúttalanabb útvesztőbe vezetete.

Nem az orvostudomány – ma már tudom: fogyatékos – eszköztárával leírható démonra, a betegségre gondolok. Ellenkezőleg. Arra a belső, kizárólag a szív zsenijeinek, nagy rejtőzködők lelkének legmélyebb bugyraiban megbújó halálos késztetésre, mely meggátolja őket abban, hogy a mi világunkban elvegyüljenek. És jeges, ritka levegőjű magányukért csupán annyit nyújt nekik cserébe, hogy – mint a kristálytisza tükör – visszatükrözzék koruknak azokat az ellentmondásait, amelyek megfogalmazásától mi rettegvé visszaborzadunk. S végül szilánkokra törjenek a rájuk rótt feladat súlya alatt.

(Rövid szünet. Zene.)

JENSEN: Bevallom, e fél évszázaddal ezelőtti történet kezdetén, a ritka találkozások alkalmával kölcsönösen kinyilvánított rokonszenv ellenére sem ismerem közléről Franz Overbecket. Tudtam, hogy a természetétől fogva magányos Nietzsche kevés közeli barátainak egyike. Valószínűleg ő is hallotta rólam, hogy Fritzcel földiek vagyunk. Teológiai munkáit nem olvastam, nem is hiszem, hogy megértettem volna őket. Érdekelni egészen biztosan nem érdekelték. Negyvenegynéhány éves voltam akkor. Társadalmi rangot jelentő professzúra, jól menő magánpraxis és harmonikus családi élet biztos bástyái védtek. Mögülük a XIX. század természettudományának akkor még rendíthetetlennek tűnő magabiztosságával néztem le a teológiát.

Éppen ezért vegyes érzelmekkel fogadtam, mikor 1890 januárjának első napjaiban valamilyen közelebről meg nem nevezett, de halaszthatatlan fontosságú ügyre hivatkozva esti látogatásra jelentkezett be hozzánk. Elhatározásomat, hogy a vizit idejét a lehető legrövidebbre korlátozom, maga Overbeck segítette azzal, hogy az egyenrangú kollégák között szokásos udvariassági formulák után rögvest jövetelének céljára tért. Elmondta, hogy néhány közös barátunk aggasztó, számára súlyos betegség tüneteire utaló jelekkel teli leveleket kapott Nietzschétől Torinóból.

A hír meglepett. Úgy tudtam, Nietzsche valahol Nizzában van, melynek éghajlatát beteges szervezete télen jobban viselte, mint Svájcét vagy Észak-Olaszországot. Azt, amit Overbeck a szellemi összeomlás biztos jelének tekintett, hogy barátainkhoz írt leveleiben mitológiai alakokat azonosított élő személyekkel, és a görög istenek nevében írta alá őket, orvosként hajlamos voltam filológiai tréfának tekinteni. Ezen túl semmi kedvem sem volt ahhoz, hogy télvíz idején azt a háromnegyed napos vonatutat megtegyem, ami Bázelt Torinótól elválasztja. Amiért mégis az utazás mellett döntöttem, az részben Overbeck nyomorúságos egészségi állapota volt. Folytonos szörcsögő köhögése súlyos hörgőgyulladásra utalt. Úgy éreztem, ha ő ilyen betegen, Nietzsche iránti kétségbevonhatatlanul

őszinte aggodalomból nekivág az útnak, én sem tehetek másképp. Emellett volt azonban egy másik, sokkal rémisztőbb ok is. Az az akkor még halványnak tűnő lehetőség, hogy Nietzsche *tényleg* beteg. Tudtam, hogy ebben az esetben gyors és hatékony beavatkozásunk nélkül örökre eltűnhet a szemünk elől az itáliai tébolydák sötét alvilágában.

2. jelenet. Torino, Piazza Carlo Alberto, Nietzsche szállása 1890. január első napjai

CSELÉDLÁNY: *(kétségbeesetten kiáltva)* Signore Fino! Signore Fino! Jöjjön gyorsan, kérem! Az a német professzor az emeleti szobában...

FINO: Mi van vele? Napok óta ki sem teszi onnan a lábát...

CSELÉDLÁNY: Uram!... Azt hiszem *(halkan, ijedten)*... megőrült...

FINO: Mi? Már megint leskelődtél, mi? Te, te...

CSELÉDLÁNY: Az üdvösségemre esküszöm, hogy a szobája közelébe sem merek menni, mióta *úgy* láttam táncolni! Hallgassa csak!

NIETZSCHE: *(a szobából, az ajtón keresztül, pátosszal)* Halljátok hát, Dionüszosznak, a lét mélyéből sötét örvényként feltörő extázis és mámor istenének üzenetét! Zeusz gyermeke ő, akinek anyját, Szemelét nagy isten a legszörnyűbb szerelemmel szerette, amellyel csak isten halandót szerethet. Hallgassátok a rettenetes apától született parancsát, akit a fényglóriában megjelenő Zeusz látásától szörnyethalt anyja hasából magzatként ragadott ki. Combjába varrva vitte Nüsza hegyére, a legborzalmasabb helyre, melyet még az istenek is rettegve kerülnek. A Nüsza hegyén született ezt üzeni néktek, drága véreim! Vessétek meg a földtől elszakadókat, üdvösségükért a mennyországba botorkálókat! Az emberben az a szép, hogy nem cél, hanem híd, mely a mostani embert felülmúló emberhez vezet! Most ütött a Nagy Dél, az emberfölötti ember eljövételének órája! Isten meghalt, hogy az emberfölötti ember éljen!

FINO: Még csak ez hiányzott! Most már biztos, hogy a szájára vesz az egész város! A múltkor az az átkozott eset a lóval, a *piazzán*, most meg ez a kántálás... Remélem, nem hallatszik ki az utcára!

NIETZSCHE: *(gyűlölettel)* Hiába minden! Negyven éven át gyötörtél, hajszoltál, de most már vége! Már senki sem tudja megakadályozni az emberfölötti ember evangéliumának győzelmét! *(gúnyosan kacagva)* Eredj a naumburgi tölgy alá! Ott a helyed! Sötét felhőkből hulló ólmos cseppek hirdetik a villám közeledtét. Antikrisztus nevében átok legyen mindenem, ami gyenge, ami elszakít a lét örök körforgásától! Átok legyen mindenem, ami keresztény...

CSELÉDLÁNY: Istenem, ezt még hallgatni is halálos véték! Mintha pörölne valakivel... Talán magával az ördöggel... *(könyörögve)* Kérem, uram, menjünk innen! Ki tudja, mire képes...

FINO: *(erélyesen)* Ne nyavalyogj már! Meg kell szabadulni tőle, mielőtt híre megy, hogy Davide Fino egy órültet tart a fedele alatt! Fuss a postára és táviratozz Bázélbe... *(zavarban)* annak a... hogy is hívják azt a professzort?... Tudod, a barátját..., aki pap is...?!... Overberg?... Nem! Overbeck, hogy azonnal jöjjön és szállítsa el innen! A lakbérhátralékot sem kell kifizetnie, csak vigye minél messzebbre!

(A Cselédlány el)

FINO: *(utánakiáltva)* És orvost is hozzon magával! *(magában)* Még csak az kéne, hogy az orvost is én fizessem! Szép kis újévi meglepetés! Egy hibbant filozófus az én házamban... Boldog 1890-es évet, signore Fino!

3. jelenet. Torino, 1890. január 7. A pályaudvaron és útban Nietzsche szállása felé

(A pályaudvar zajait, Overbeck köhögését halljuk.)

JENSEN: Ne vegye rossz néven, professor, de ez az utazás egyáltalán nem tett jót az egészségének. Ha egyetért vele, szívesen adok magának valami csillapítót. *(elgondolkozva, belső feszültséggel)* Bármi elébe is nézünk, egy ráadásként érkező tüdőgyulladás egészen biztosan nem hiányzik hozzá...

OVERBECK: Tizennyolc órányi vonatút, rosszul fűtött vasúti kocsi és *(öniróniával)* Antonelli szörnyű tornya ebben a szörnyű városban. Tudja, nem vagyok már fiatal, és ki nem állhatom Torinót. Erre már vagy harminc éve nem találok orvosságot. Mihelyst visszaindulunk, máris jobban leszek, higgycse el. Bázélből táviratoztam Nietzsche szállásadójának. Megígérte, hogy elénk jön a pályaudvarra. Ha jól sejtem...

FINO: Buon giorno, signore! Ha nem tévedek, Overbeck profeszor és... *(zavarban)*

OVERBECK: Jensen professor, pszichiáter. *(rövid szünet után, bizonytalanul)* Ha esetleg orvosi segítségre lenne szükség...

FINO: Lesz, lesz, sajnos azt hiszem.

OVERBECK: Pontosan mi történt, signore Fino?

FINO: Semmi jót nem mondhatok, *professore!* Signore Nietzsche már napok óta nem enged be látogatókat. A szobájából hol halálos csönd, hol pedig hangos... *(keresi a szót)*, hogy is mondjam... furcsán szaggatott...

JENSEN: Hisztérikus?

FINO: Igen, hisztérikus... nevetés vagy sírás hallatszik. Máskor motyogás, kiáltás és ...a zongora hangjai...

OVERBECK: (*csodálkozva*): Zongorázás?

FINO: Igen, igen *professore!* Bár nem is zene ez, inkább hangok zavaros áradata. Csak itt-ott hallatszik ki belőle egy-egy olasz *canzone*. És olykor valami furcsa, szinte sátáni kacagás... Az ember háta borsózik tőle.

JENSEN: (*tárgyilagosan*) Szélsőséges kedélyállapot, ez biztos. Ez azonban még nem betegség. A megfeszített munkából eredő feszültség éppúgy okozhatja, mint a krónikus álmatlanság ellen szedett szerek túladagolása. Nietzsche pedig szinte Valium-függő.

FINO: Bárcsak igaza lenne, *professore*. De tudja, Torino kis város, és az emberek mindenfélét beszélnek. Most már olyasmiket is, ami szerény házam nehezen megszolgált jó hírnevét teszi kétségessé. Így például a minap a takarítást végző szolgálólány arról számolt be, hogy amikor Nietzsche úr szobájába lépett... vad táncban találta az urat. Isten bocsássa meg: *nudo*...

JENSEN: Úgy érti, meztelenül táncolt?

FINO: Úgy, úgy, *professore*... meztelenül. Az én házamban a legfontosabb elv a diszkréció. De, hogy őszinte legyek, nem hiszem, hogy ezt a feltűnő esetet a lány titokban tartotta. Ha pedig csak a szeretőjének mondta is el... az itt már elég... tudják, kis város ez... Meg aztán ott van az istenverte igásló esete is, amit, hogy úgy mondjam, az egész város látott.

OVERBECK: (*csodálkozva*) Jól értettem, hogy lovat mondott?! Miről beszél, ignore Fino?

FINO: Épp a személyzet napi eligazítását végeztem. Ekkor az egyik kifutófiú berontott hozzám. Elfulladó hangon azt kérte, azonnal menjek le vele Piazza Carlo Albertóra, ha el akarom kerülni a botrányt. A téren signore Nietzscht egy a földre rogyott igásló mellett fekvő találtam. Két kézzel ölelte az állat nyakát, és úgy zokogott, hogy a járókelők összefutottak. Szemüvege, amely nélkül alig lát, szegény, törötten feküdt mellette a földön. Testével védelmezte a nyomorult párat a gazdája ütlegetésétől, aki így akarta lábra állítani a terhe alatt összerokadt állatot. Signore Nietzsche haja, bajusza csupa vér volt... Lehet, hogy ő is kapott az ütésekből. Amennyire csak lehetett, diszkréten a szobájába kísértem. De kérdem én önöktől, professzor urak: mit mondanak az emberek? Davide Fino kit fogad be házába?! Szép kis eset! Nagy szerencse, hogy a hatósággal jók a kapcsolataim... az olasz *polizia* nagyon szigorú... És a tegnapi *profezia*, amit az úr szobájában mondott... remélem, hogy nem hallották kint a *piazzán*...

OVERBECK: Hogy mondta, signore Fino? Prófécia?... Úgy érti...?

FINO: Az volt, drága uraim, prófécia. Alig értettünk belőle valamit, de jobb is. Szörnyű káromlásokat mondott, meg valami Zeusz nevű illetőről beszélt. Ez az eset viszont, a tisztelt professzor urak is láthatják, az előzőeknél is kellemetlenebb. Istent káromolni egy köztisztviselőként álló keresztény házában... Én szegény déli családból származom. Amim csak van, saját erőmből, sok munkával építettem fel... Ami az ügy kirívó botrányosságát illeti, professzor úr...

JENSEN: Nézze, signore Fino! Mi hajlandók vagyunk 25 márkát áldozni a kényes hírnevéért. Ám, jól figyeljen, ezzel nemcsak a jó hírért fizettük meg, hanem azt is, hogy a lehető legdiszkrétebben jár el a német konzulátuson. *(kis gondolkodás után)* Feltéve, hogy Nietzsche úr állapota indokolja az elszállítását.

OVERBECK: *(aggodalommal, tanácstalanul)* ...tánc... prófécia, mitológia... Nietzsche egy igáslovat védelmezett...? Soha nem vonzódott az állatokhoz...

JENSEN: Azt javaslom, ne aggódjunk előre. Amit olasz barátunk elmondott, kevés bármiféle orvosi diagnózis felállításához. Az emberi lélek furcsa émesztőgödör, Overbeck. A legváratlanabb pillanatokban a legbizarrabb és legfojtogatóbb mérges gázokkal teli emlékek bugyborékolnak a felszínre belőle. Ki tudja, *valóban* mi történt? Talán csak egy fiatalkori, még katonakorában szerzett erőszakos tartalmú emlékmorzsa tört elő ilyen módon. *(elgondolkozva)* Meglátjuk... meglátjuk...

FINO: Pár perc múlva megérkezünk a szállodámhoz. Kérem, uraim, mindaz, amit elmondtam... az intézmény és a magam jó hírneve érdekében...

JENSEN: Magától értetődően közöttünk marad, signore Fino. Mint ahogyan az is, hogy *ön* lesz az, aki megállapodásunk értelmében a német konzulátuson eljár, ha erre sor kerülne.

FINO: Természetesen, uraim. Haladéktalanul megteszem a szükséges lépéseket. A német képviselőnek éppen olyan kínos lenne bármilyen botrány, mint nekem. És mint mondtam, a városon belül szerencsére sokfelé kiterjednek a kapcsolataim...

(Megérkezés zajai)

FINO: Mutatom az utat, uraim.

4. jelenet. Nietzsche torinói szobája. 1890. január 7. kora délután

(Kopogtatás)

FINO: Signore Nietzsche!

(Csend)

OVERBECK: (*bizonytalanul*) Talán alszik... Esetleg próbáljuk meg később...

FINO: Sosem alszik. Reggeltől másnap reggelig hallani a járkálását az alatta lévő szobában. A legerősebb altatót hozattam neki a Rosetti patikából, de ha él is vele, nemigen használ neki. (*az udvarias szállásadó behízelt hangján*) Signore Nietzsche! Látogatói érkeztek.

NIETZSCHE: (*rendkívül udvariasan, higgadtan*) Többször kértem már, hogy ne zavarjanak, signore Fino. Minden kapcsolatot megszakítottam mind a családommal, mind a németekkel, az összes európai nép e leghitványabbikával. Száműzetésem önkéntes és végleges. Ezért egyre kevésbé van ínyemre, hogy választott magányomba bárkinek is bepillantást engedjek. Különösen egy ilyen nyomasztó szürke téli délutánon, mint ez a mai. Kérem, a jövőben ezt fokozottan tartsa szem előtt. Most pedig udvariasan szólítsa fel a látogatókat, hogy távozzanak.

JENSEN: (*Finóhoz*) Köszönjük a segítségét, signore Fino. Most már nyugodtan magunkra hagyhat minket. De ha kérhetem – (*íróniával*) már csak a háza jó híre érdekében is –, tartózkodjon a közelben.

FINO: (*alázatosan*) Úgy lesz, úgy lesz... signore Jensen... a közelben leszek... Ha bármire szükségük lenne...

JENSEN: Megtaláljuk a módját, hogy értesítsük. (*Orvosként veszi kezébe a helyzetet. Bekopogtat, de nem kap választ.*) Szervusz, Fritz! Carl Jensen vagyok. Tiszteletben tartom a magányodat. Itt áll azonban mellettem Franz Overbeck, aki kizárólag azért tette meg nagybetegen a Bázeltől idáig vezető hosszú utat, hogy néhány percre láthasson téged. Biztos vagyok abban, hogy régi barátságotok során egyszer sem szolgált rá arra, hogy megbántsuk.

NIETZSCHE: Carl, tényleg te vagy? És Franz is eljött?! Az istenek hoztak és egy isten üdvözl benneteket ebben az új világban.

(*Ajtónyílás*)

NIETZSCHE: A legjobb pillanatban érkeztetek! KerüljeteK beljebb! De kérlek benneteket, ne gyertek hozzám túlságosan közel, nehogy kárt tegyek bennetek! Amióta elváltotam, nagyon kell vigyáznom, miképpen érintkezem a halandókkal.

HANG (1): *Örvénylő, sötét mámor istene, te szívedben változtál el. Mennyivel több ez, mint a Názáreti színe változása! A szín változása a külvilágnak szól, a szívé önmagunk-*

nak. A szív elváltozása azért nemesebb, mert alkalmatlan arra, hogy bűvészmutatoánnyá silányítva mások előtt kérkedjünk vele. Vigyázz hát, mert halandó szemük csak esendő emberi alakod látására alkalmas. Túláradó örömöd éppúgy elpusztíthatja őket, mint haragod villáma.

NIETZSCHE: Sajnos túláradó örömöm éppúgy elpusztíthat benneteket, mint haragom villáma.

OVERBECK: (*döbbenten*) Hogy érted ezt, Fritz?

NIETZSCHE: Tudod te azt jól, barátom, hiszen a halott isten szolgája vagy! Az istenek a legrettentőbb feladatot bízta rám, amit halandó csak véghezvihet. És a legszörnyűbb hatalommal ruháztak fel ennek elvégzéséhez. Már csupán egyetlen lépésnyire vagyok attól, hogy maguk közé fogadjanak. Hah, ha Lou látná ezt... a néber... Kimaradt egy új világ teremtéséből... Mindegy... feleségnek amúgy is túl okos lett volna, tanítványnak pedig túlságosan nő... Hanem a kacagása, barátaim... mint a mazsolaízű napfény a rapallói öböl felett... a világ tartóoszlopai is beleremegtek, mikor nevetett... (*megbántva*) Engem sokszor kinevetett... És mindig arra unszolt, hogy nevessek... Mert az élet szép... állítólag...

HANG (2): *Csak semmi filozófushoz méltatlan érzélgés, Nietzsche! Maga is tudja jól, hogy mi olyanok vagyunk, mint a daimónok. Mihelyst egyik arcunkat megpillantják, rögvést egy másikat mutatjuk. Lelkünk ezer darabra tört kristálytükör, melynek minden aprócska szilánkja ugyanazt a valóságot más-más fénytörésben vetíti vissza. És minden apró szilánkban tükröződő képről hittel hisszük, hogy az a teljes igazság. Miért lettem volna épp én más? Csak nem azért, mert maga másnak akart látni? Hibás érvelés, Nietzsche! Ahhoz, hogy olyan legyenek, amilyennek látni akar, egyetlen férfinak sincs elég hatalma, pénze vagy esze, barátom.*

NIETZSCHE: (*gyötrődve*) ...ez a hang... sirályok fejfájdító vijjogása... Egyetlen érv létezik számotokra... a korbács...

OVERBECK: Mit mondasz, Fritz...?

JENSEN: (*erőtlenül közbevágva*): Bízta ezt rám, Overbeck! (*Nietzschéhez*) Beszélne nekünk a feladatról, Fritz?

NIETZSCHE: Nem biztos, hogy rögtön mindent megértetek majd. Új vagyok, homályos, névtelen. Még kevesen vannak, akik ennek a tanításnak a ritka levegőjét szédülés nélkül be tudják lélegezni. (*a szálloda személyzetére célozva*) Azt hiszem, ezek itt mind bolondnak tartanak valami szerencsétlen ló miatt, de ne gondoljátok, hogy haragszom érte. Őszintén szólva, azt sem tudom, milyen lóról sustorognak. Igaz, valóban volt egy lovam 1868-ban. Egyszer azonban levetett a hátáról úgy, hogy eltörtem a szegycsontomat. Azóta félek ezektől a nagy állatoktól. Az orvos akkor valamilyen fájdalomcsillapítót adott...

JENSEN: Én is emlékszem erre az esetre. Morfiumot kaptál akkor, Fritz.

NIETZSCHE: ...attól viszont álomban minden éjszaka odaállt az ágyam lábához az a rettenetes fekete alak. Nem volt arca. Mint az ágyúgolyótól széttépett katonáknak a porosz háborúban. Artikulátlan, nem emberi hangon kiabált velem. Minden éjjel a félelemtől izzadtan zokogva ébredtem, és könyörögtem, hogy múljon már el a fájdalom. Azt hittem, a fájdalommal ő is elmegy... De sokszor még ma is visszajár. *(elgondolkozva)* Akkor még nagyon fiatal voltam, és nem ismertem fel, hogy az istenektől rám bízott feladat új eszközt kíván: a legvidámabb egészséget. Még vagy húsz évet éltem betegen, vaksin, könnyes, gyulladt szemmel, gyötrő fejfájással. Mérgeket hívtam segítségül az álmatlanságom elűzésére. Közben köröket vontam magam köré, bizony, szent határokat. Egyre kevesebben kapaszkodtak velem az egyre magasabb csúcsokra. Én pedig egyre szentebb hegyekből építettem egyre szédítőbb magasságú hegységeket. És most felértem a legmagasabb csúcsra. Oda, ahonnan a legmesszebb látni.

JENSEN: Elmondod nekünk, mit látsz?

NIETZSCHE: A legvidámabb és legegészségesebb világot, amelyet én hoztam el nektek. Ebben az új világban már nincs helye a jónak, és nincs helye a rossznak. Túl van ezeken.

JENSEN: Úgy érted túllép a morálon?

NIETZSCHE: A régi, dekadens morálon. Egykor, még az új tanítás előtt, a jó feltételezte a rosszat. Ha jobban meggondoljuk, nem is tehetett mást, mint azt, hogy kijavítandó hibának bélyegezte. Ezzel viszont leértékelte, és megfosztotta a méltóságától. Értitek? Magát tolta fölébe, és orcátlan bátorsággal megbélyegezte. A jók, barátaim, soha nem az igazság nyelvén beszélnek. Nem tudnak teremteni, csak tagadni. Bizony mondom néktek, a világ rágalalmazói ők. Az új tanítás elevenen lüktető szíve: túllépés a jó és a rossz ellentétén!

OVERBECK: És a kereszténység? Mi marad így a kereszténység majd kétezer éves üzenetéből?

NIETZSCHE: Értsétek meg jól: a kereszténység az új tanítás legnagyobb ellensége. A csordaállattá züllesztett ember erkölcse. A világ úgynevezett jó szerinti megítélésének Káin-bélyegét a kereszténység égette a bőrünkbe.

JENSEN: A te feladatod ennek az új tanításnak a hirdetése?

NIETZSCHE: *(beteges pátozzsal)* Ó nem, sokkal több, barátom. Az új isten parancsára először azt a feladatot kellett elvégeznem, melytől eddig mindenki szűkülve visszariadt. Le kellett győzőnöm a halálos ellenséget: a kereszténységet.

OVERBECK: (*döbbsen*) Legyőzni a kereszténységet...? Szegény, drága barátom...

NIETZSCHE: (*ügyet sem vet rá*) Nevemhez ez a tett úgy tapad hozzá a történelemben, mint Pilátus kezéhez a Názáreti vére. Tettem örökre kizárt az emberiség köréből. Bizony, barátaim, semmi szükség többé a keresztihalált halt Istenre! Művem, *Az Antikrisztust*, melyben ezt a rettenetes feladatot elvégeztem, egykor még úgy fogják emlegetni, mint az új világkorszak bibliáját. Nem is sejtik majd, milyen sértő számomra ez az összehasonlítás. (*nevetve*) Biblia?! Aljas egyházpolitikai szempontok szerint összelapátolt, rossz stílusban írt fércművek zavaros egyvelege! Hol van ez ahhoz, amit én, Friedrich Nietzsche ajándékoztam azoknak, akiknek füle számára száj vagyok?! A *Zarathustrám* négy része örökre a történelem lomtárába süllyeszti a négy keresztény evangéliumot!

JENSEN: És mit helyez az új isten a legyőzött keresztény csordamorál helyére?

NIETZSCHE: Az új vallás forrása csakis maga a jón és a rossz megkülönböztetésén bátran túllépő, emberfölötti ember lehet.

HANG (1): *Vajon nyilad nem lő-e túl a célon? Száj vagy-e igazán e fülek számára?*

NIETZSCHE: (*a Hanghoz, ingerülten*) Hallgass már! Elég volt negyven év a kétségekből! Új hangot! Hódolatot és dicséretet várok tőled! Ahogy illik.

JENSEN: (*feszült érdeklődéssel*) Kivel beszélsz, Fritz?

NIETZSCHE: (*zavarban*) Senki... nem fontos... egy régi... barát... vagy olyasféle... Néha vitatkozunk, máskor tanácsot ad nekem... (*halkan, bizalmasan*) gyűlöli Lámát. De ezt ne mondjátok el neki! (*elbizonytalanodva*) Tudjátok ki Láma?

OVERBECK: Persze, hogy tudjuk, Fritz. Elisabeth, a húgod.

NIETZSCHE: (*meg sem hallja, az előző gondolatot folytatva*) A természetben minden teremtett valami önmagánál nagyobbat. Éppen az ember ne lenne erre képes? Nem, barátaim! Az emberfeletti emberé a jövő.

OVERBECK: És az Isten?

NIETZSCHE: (*kioktatóan*) Isten meghalt a régi morállal. Amíg élt, az ellene elkövetett vétkek volt az elképzelhető legnagyobb. Ám vele együtt kihaltak az ellene vétkezők is. Ezért a legnagyobb vétkek most az, ha hűtlenné váltok a földhöz. Ne higgyetek azoknak, akik a túlvilág vérszegény árnyainak ígéréstével hitegetnek benneteket! Méregkeverők ők egytől egyig!

JENSEN: Miféle teremtmény az emberfölötti ember?

NIETZSCHE: Az emberfölötti ember vallása, meglátjátok, hamarost mint vilám hasít a lila, morajló felhőkkel terhelt jövőbe. Az ő lelke a legbölcsebb, mert a balgaság szava a legédesebb a fülének. Nemet mond mindenre, amire korábban igent mondtak.

JENSEN: Ó a minden eddigig megtagadás szelleme?

NIETZSCHE: Ó nem, nem! Nem a pusztá tagadás szelleme, hiszen az általa mondott *nem* légiesen könnyű, mint Zarathustra tánca. Ő maga a mindenre kimondott *igen*, lelkének létrája olyan hosszú, hogy az emberi lélek minden szakadékának mélyére elér örökös igenlésével. Ha a világ kígyói suttymban megmarják, kegyesen visszaadja mérgüket. Bölcsességében tudja jól, hogy a sárkánynak mit sem árthat a kígyóméreg. Rezzentelen pillantással néz szembe a valósággal és annak örökös, megújuló visszatérésével.

OVERBECK: És a szeretet? Mondd, Fritz, mi a helyzet a szeretettel, ha forrása, Isten elhagyta ezt a világot?

NIETZSCHE: Az embert felülmúló embert a szeretet vágya égeti, és annak nyelvén beszél. Bár koldus, keze nem fárad bele az adakozásba, nem ismeri az örökös elvevők alantas örömét. Saját fényében él, de visszanyeli kitörő lángjait, hogy kárt ne okozzon. Lelke, mint éjjel a római szökőkutak, hangosan énekel, s ezer forrásból önti az elfogadó szeretetet. Kötömb, megformálendő anyag számára az ember, Franz. És tudja, hogy feladatának eszköze a romboló kalapács is. Távolságban, nagyon távol él a keresztény Isten emlékeitől, hiszen ő aztán tudja jól, ha a keresztény Isten még létezne, számára értelmetlen lenne minden alkotás.

OVERBECK: Úgy érted, a Megfeszített helyét elfoglaló Zarathustra az új isten, akinek tanítása az emberfölötti ember?

NIETZSCHE: Nem, nem. Zarathustra csak az első mennydörgése volt a közelgő vihar. Az új istennek nincs szüksége arra, hogy elfoglalja a dekadens keresztény Isten halálával támadt űrt. Ő magában foglalja a létezés extatikus mélységét és szépségét magasságát. Minden űrt kitölt.

JENSEN: Meg tudod nevezni ezt az istent, Fritz?

NIETZSCHE: (*szelíden*) Már nagyon régen megneveztem őt, Carl, csak nem tudtam, hogy róla beszélek. A *tragédia születésében*, 1872-ben. Haha... Hogy háborgott a sok papirosszagú, tintát lefetyelő filológus! Dionüszosz ő, az ösztönök és extázis istene, a lét labirintusának legbelsőbb körét birtokló hatalmas úr.

JENSEN: Te magad is találkoztál ezzel az istennel? Le tudod nekünk írni őt?

NIETZSCHE: Olyan pontosan, barátom, mint ahogyan a Palazzo Carignano kopott épületét láthatod, ha kipillantasz ennek a szobának az ablakán.

JENSEN: Mondd hát, kicsoda a lét legmélyén lakó isten? Kicsoda Dionüszosz?

NIETZSCHE: Ó Carl, drága barátom! Azt hiszem, sajnos még te sem értesz! (*kis szünet*) Dionüszosz én magam vagyok.

OVERBECK: (*megrettenve*) Magasságos Isten... A levelek... az aláírás...

NIETZSCHE: (*szigorúan*) Isten meghalt, Franz, nem érted?! (*lassú, tárgyilagos hangon*) Mi öltük meg azzal, hogy üzenetét a törpék és rabszolgák vallásává tettük, és ezeknek a nyomorultaknak a vérén felhizlaltuk magunk fölé az egyház vérhólyagját. Ez a fekély most végre az én kezemtől felfakadt. Metsző szikeként kellett belehasítanom a kultúránk hullafoltos testébe.

OVERBECK: (*kétségbeesetten*) Mondd, mit tehetünk érted, Fritz?

NIETZSCHE: (*derűsen*) Velem már nem kell törődni, csakis azzal, amit csináltam. Jól érzem itt magam. Énekelek, zenével és táncsal dicsérem az új istent. Legjobban Dionüszosz táncát szeretem. Gyakran örömkönynyekre fakaszt. Tudtátok, hogy ezt a táncot meztelenül kell táncolni? (*rövid szünet*) Az új isten érkezésének jó hírért már úgysem lehet megállítani. Még a félelmetes röckeni varjak is ezt az üzenetet viszik hamarosan világgá.

JENSEN: (*halkan, félre Overbeckhez*) Eleget láttunk. Megkövetem, Overbeck. Sokkal nagyobb a baj, mint hittem. Szóljon Finónak, kérem, hogy hívasson kocsit és foglaltasson jegyet a legközelebbi bázeli vonatra. Azonnal. (*Nietzschéhez*) Istenné válásod hírért is a röckeni madarak hozták neked, Fritz?

NIETZSCHE: Ó dehogy! A naumburgi kertünkben mondta gyermekkoromban egy furcsa éjszaka a *daimón* hangja... az öreg tölgyfa alatt... Azóta izzik az isteni szikra bennem, és most eljött az idő, hogy lángra gyújtsa a világot! (*vált*) Carl, te ugye már nem is emlékszel az öreg röckeni paplak parkjának madaraira? Cinkék, verebek, rigók... minden madár, amely nem repül télen délre, odagyűlt. Te pedig nem is emlékszel rájuk! (*csöndes fájdalommal*) Akkor biztosan apámra sem emlékszel. A régi isten papja volt Röckenben. Már meghalt. Lába röpködő copfjaira sem, és arra sem, hogy a vén paplak korhadt tetőgerendái minden télen beszakadtak a hó súlya alatt?

JENSEN: Persze, hogy emlékszem! A varjak telente tömött fekete rajokban ültek a kopasz, öreg tölgyfákon. Beköltöztek a parkba, mintha melegedni akarnának az emberek közelében.

NIETZSCHE: *(sírásba hajlón)* Látod, ők legalább húségesek.

HANG (2): *(enyhe gúnnnyal)* Csak nem vádol valakit, Nietzsche? A filozófus tükröt tart, de nem ítélkezik. Valamikor ezt mondta nekem, ugye? Én pedig jó tanítvány vagyok...

NIETZSCHE: *(a Hanghoz)* Hitvány hála a mesternek, ha örökre tanítványok maradunk. Te pedig még az sem lettél! *(folytatva az előző gondolatot)* Sok madár inkább a fagyhalált vállalja, semhogy meleg éghajlatra szökjön. *(tárgyilagossra váltva)* Én, ha csak tehettem, télen délre menekültem a fagy elől. Sokszor nem volt még télikabátom sem, olyan szegény voltam. Szégyelltem az elrongyolódott kézelőimet, és cipőmbé befolyt a hólé. A szegénység álruhájában jártam, és restelkedtem miatta, míg a feladatomat fel nem ismertem. Nem tudtam, hogy én vagyok a leggazdagabb, aki mindig csak adhat. De ennek már örökre vége. *(szomorú tárgyilagossággal)* Az emberek nem adnak meleget. Olyan hideget árasztanak még maguk körül, mint Sils-Mariában a Surlei szikla tetején a hó. Az emberfölötti ember pedig a föld és az élőlények iránti túlaradó szeretetével melegíti majd fel őket.

JENSEN: Emlékszel? Néha féltünk elmenni a nagy tölgyfákkal szegélyezett sétányon, mert azt hittük, hogy a varjak megtámadnak és elragadnak minket.

NIETZSCHE: Fényesek voltak, feketék, és félelmetesen csillogott apró szemük. Mintha egy kútba pillantanál. Nem mertem a szemükbe nézni. Meg talán nem is láttam odáig. Vaksi, koravén, boldogtalan gyerek voltam én, Carl... Anyámra emlékeztettek. A gyászruhájára, melyet a papa miatt hordott. Pedig az isteneket nem kell meggyászolni... A legmagányosabb gyerek voltam, aki valaha csak élt. Egyetlen szép emlékem sincs a gyermekkoromból. Mindent, ami jó bennem, az apámtól örököltem. Valahányszor viszont alantas ösztönöket fedezek fel magamban, az anyám és a húgom német vére vigyorog vissza rám önmagamból.

OVERBECK: Hogy mondhatasz ilyet, Fritz? Láma szeret téged. Nem emlékszel, mikor Bázelen tanítottál, meg a háztartásodat is ő vezette.

NIETZSCHE: Tanítás? Halál. Láma kígyóhajú Gorgó-fő. Meneküljetek tőle! Gyermekkorom boldogtalanságának okozója. És felnőttkoromé. Gyűlölte Íriszt... Ti Lounak ismeritek, de az csak a nektek látható alakja. Ő valójában istennő. Maga a szívárvány... Én csak 1879-ben születtem, mikor a bázeli tanári állásomról lemondtam. Harminchat éves voltam. Annyi idős, mint az apám, amikor meghalt. Vagy öregebb. Mindennél öregebb... Az istenek időtelenek.

HANG (3): *Ügyelj a szavaidra, Fritz! Ideátról látszik csak igazán, hogy a halandók milyen törekenyek. Nem mindenkiük füle képes elviselni azt, amit mondasz. Szavaid lelkiükben vihart kavargathatnak. Ez a vihar pedig úgy roppantja össze a világukról felépített illúzióikat, mint Sils-Mariában a fiatal fenyőket a hegyekből lezúduló hó.*

NIETZSCHE: *(a Hanghoz)* Bocsáss meg, papa! Ők a barátaim. *(folytatva a többiekhez)* Közös időnk az egyetemmel, a tudománnyal és a világgal lejárt. Ne legyen bennetek sem fájdalom a búcsúzás miatt, barátaim. Minden elmúlik, és minden visszatér majd egyszer. Ezt üzeni nektek Engadinból, Sils-Mariából a Surlei szikla. Tőle kaptam a *Zarathustrát* ajándékba 1881 augusztusában, életem legboldogabb svájci nyarán. Hálából halhatatlanná teszem ezt a helyet. Durischék panziójához zárandokok csapatai járnak majd, hogy megnézzék a szobámat, ahol a hűvös őszi délutánokon a füstöt okádó kis kályha mellett, könnyező szemmel, sort sor alá tapogatva lejegyeztem nektek mindazt, amit Zarathustra üzent a világnak.

(kis szünet után)

A madaraktól pedig nagy butaság volt félni, Carl! Nem tudod, hogy a madarak mind-mind alküonikus lények? Pszüchopompok. Lélekvezetők. Hozzák-viszik a friss és megfáradt lelkeket a két világ között. Messzi északon élnek, ott, ahol Zeusz jégmadárrá változtatta Alküoné királynőt. Valahányszor születik egy ember, elhozzák a lelkét északról. A halála után pedig ugyanoda visszaviszik. Közben, míg keresik a rájuk bízott lélekhez rendelt testet, kétségbeesetten vijjognak, mintha sírnának, mert nem tudják teljesíteni a rájuk bízott feladatot. Én a fejfájós, álmatlan éjszakáimon, mikor már sem a Veronál, sem a Chloral nem segít, nagyon gyakran hallom a hangjukat. Te nem?

OVERBECK: *(halkan Jensenhez)* Minden készen áll az indulásra.

NIETZSCHE: *(csodálkozva, értetlenül)* Hogyan? Már indultok is?

JENSEN: Szeretnénk, ha te is velünk tartanál, Fritz.

NIETZSCHE: *(csodálkozva)* Miért mennék el ebből a kedves városból, ahol ismernek és szeretnek engem? A Piazza Carlo Albertón a térzenét vezénylő karmester külön a kedvemért játszat el mindig egy dalt, ha arra járok. A gyümölcsöskofák a legszebb darabokat válogatják ki nekem. Érted ezt, Carl? Így kell filozófusnak lenni, nem az előadótermek lidérces homályában. Ő tudja, hogy én *valójában* ki vagyok.

OVERBECK: *(türelmetlenül)* A bérkocsi már megérkezett.

NIETZSCHE: *(halkan, szinte motyogva)* Bérkocsi....?! *(tanácstalanul)* lovak... kocsik... Mit akarhat mindenki azokkal a lovakkal?

JENSEN: *(injekciót készít elő)* Csak azért van szükségünk a kocsira, hogy gyorsabban odaérjünk a pályaudvarra! A tisztelőidet, az új isten híveit ugye, te sem szeretnéd sokáig várakoztatni? Tartsd ide a karod egy pillanatra, kérlek! Csak egy kis erősítőt adok neked, nehogy nagyon kifáraszson a rád váró ünneplés. Idejövet láttam, hogy a pályaudvaron a híveid egész tömege vár. Signore Fino

nem mondta neked? Olaszok, franciák, és akár hiszed, akár nem, még németek is. Úgy tudom, maga Strindberg is itt lesz, aki olyan szépeket írt a Wagner-írásodról. Zenélni is fognak talán. Lehet, hogy éppen a te kedves karmestered.

NIETZSCHE: *(elbizonytalanodva)* Igaz... igaz... Az új ember evangéliuma nem maradhat rejtve a világ előtt. Zarathustra is alászállt tíz év után a hegyekből... Bizony, nekem is mennem kell. Éppen letelt a tíz magányos évem. *(emlékfoszlány)* Emlékszel erre a *canzonettára*, Carl?... Úgy emlékszem, 1881-ben a genuai kikötőben hallottuk...

Pria che spunti in ciel l'aurora...

JENSEN: Bizony, Fritz, Genuában... Mintha tegnap lett volna... *(félíg magának)* Vagy egy örökkévalósággal ezelőtt? Induljunk, barátom! Franz is velünk jön. Egy egész világ szeretne kezet rázni veled. *(halkan Overbeckhez)* A nyugtató hamarosan hatni fog.

NIETZSCHE: *(váratlanul kirobbanó félelemmel és dühvel)* De ugye nem Lámához megyünk? Carl? Őt soha többé ne engedjétek a közelembe! Megtagadtam! Méltatlan arra, hogy a vérem legyen. Gyűlölöm! Gyűlölöm! Tönkretette az életemet! Mindenki életét tönkretette!

OVERBECK: Dehogyan megyünk hozzá! Hiszen tudod jól, Láma nincs is Európában.

JENSEN: Bázélbe megyünk, ahol már nagyon várják az ottaniak, hogy nekik is elmondod az új isten evangéliumát. Az is lehet, hogy még Brandes is eljön Koppenhágából. Tudod, az a tudós, aki előadást tart a filozófiádról az ottani egyetemen. Azt mondják, már nagyon szeretne személyesen is megismerni téged.

(pillanatnyi szünet)

NIETZSCHE: Megígéred, hogy Láma nem lesz ott, Franz?

OVERBECK: Szavamat adom rá.

NIETZSCHE: Akkor induljunk! Fino majd utánunk küldi a számlát. *(elragadtatásba átsapva)* A legmagányosabb, aki valaha is e földre született, most elindul a sorsa elébe. Üzenetet hoz mindazoknak, akiknek van bátorságuk figyelni a szavára. Morc, acélszínű hajnal hasad. Új világekorszak kezdetéhez méltó.

OVERBECK: *(Jensenhez döbbenten)* Nem hittem volna, hogy még felnőttként is ennyire tart a hűgától. Ebben az esetben lehet, hogy hibát követünk el, ha a családja közelében helyezük el. Talán egy helyi szanatórium...

JENSEN: E pillanatban nincs választásunk. Orvosként azonban én is félek, hogy az igazi tragédia csak ezután veszi kezdetét. Imádkozzon, hogy tévedjek, Overbeck. Ahol az én tudományom csődöt mond, ott a magáé még segíthet. Induljunk! Lassan megnyugszik. (*Nietzschéhez*) Karolj belém, Fritz! (*késérően*) Így lesz csak igazán méltóság teljes a bevonulásod! Meglásd, micsoda diadalmenet vár rád!

NIETZSCHE: (*Halkan, magának dűnnyögve, egyre halkulva dúdolja az előbbi olasz dalt. A dallam lassan a vonatkerekek egyre erősödő kattogásába megy át.*)

(*rövid szünet*)

JENSEN: (*Overbeckhez*) Ha szerencsénk van, átalussza az utat. Pihenjen maga is egy keveset, Overbeck! Ki tudja, ebben a pokoli hóviharban mikor érkezünk haza.

OVERBECK: Van már elképzelése, hová vigyük?

JENSEN: A Friedematt Klinikára megyünk. Ez idő tájt ez a legjobb bázeli intézmény. A vezetője, dr. Wille kitűnő diagnoszta. Ha valakitől, tőle biztosan megtudjuk, milyen természetű és mekkora a baj.

(*Mindketten gondolataikba mélyülnek. A vonatkerekek kattogását, az utazás zajait halljuk.*)

NIETZSCHE: „Mely tájra értünk, milyen nép városa ez?”* Nyálkás sötétség tapad mindenfelől rám.

HANG (1): *A vak Oidipusz királyt idézed. Jól teszed. Ő is azt látta Kolónosz szent ligetében, amit most te. A világtalan Homérosz is egy hosszú életen át, Hölderlin a tübingeni torony magányában, és a Názáreti a kereszten, a napnak abban az órájában, mikor sötétbe borult körülötte a világ és a templom kárpitja kettéhasadt. Ezt látják mindazok, akik életük során posványos kút vizét nem ízlelték, szikkadt tanítások penészes kenyerét nem kóstolták. Nem sötétség az, ami körülvesz, csak szemed és elméd nem szokta még meg ezt a világosságot.*

NIETZSCHE: A hangod hallom, de nem látom az arcod. Sokszor hallottalak már, de ritkán hallottalak meg életem folyamán. Ki vagy te?

HANG (1): *A név csak füst, a hang csak pára. A halandók érzékeinek valók, hogy saját jelentéktelenségüket másokéitól megkülönböztessék. A nagy körforgásban eloszlanak, mint a reggeli pára a nizzai öböl fölött. Ne félj tőlem! Én te vagyok, te pedig én, és mi ketten többek, mint bármely halandó, aki eddig valaha is élt. Sokszor találkoztunk már. Genuában*

* Szophoklész, *Oidipusz Kolónoszban* 2 (Babits Mihály fordítása)

a kikötőben, és Sils-Mariában a Silvaplana-tó partján. Naumburgban azon az éjszakán. Dionüszosz hangja vagyok, és a Surlei szikláról mormolva alágördülő hóé. Dürer harcba induló páncélos lovagjának hangja is én vagyok, de az ördög és halál álarcában is meg tudok jelenni neked. Mindez én vagyok, mert mindez te magad vagy. Emlékezz a delphói jósdára! Gnóthi szeauton. Ismerd meg önmagad! Csak magad ismerd meg! Most azért jöttem, hogy az utat mutassam neked abban az új világban, melynek kapujában állsz.

NIETZSCHE: *(kétségbeesetten)* A leggyötrelmesebb feladatot rótták rám, a leggyengébbre! Az emberiség sorsa nehezedik a vállamra. Miért engem választott ki a sors? Miért engem?

HANG (1): *Önmagad lelkében keresd a választ. Tíz hosszú éve már, hogy felálltál a tanári székből, és útra keltél egy halovány sejtelem nyomában. Nagy utat bejártál: Bázeltól Lipcséig, Sorrentótól, a gyűlölt keresztény Rómáig és Sils-Maria fenyőtűillatú magányáig kereste a lelked azt a választ, amit önmaga sugall. Hegyeket jártál be és átkeltél a tengeren. Sokszor kell annak meghalnia élete során, aki a halhatatlan istenek világába vágyik. Most elérkezett a te idő. Az utolsó nagy próba előtt állsz. Az istenek szent ligetének bejárata előtt, ahonnan még vezet visszafelé is út a halandók világába. Míg idáig eljutottál, mindenre nemet mondtál, ami a halandók életét kormányozza. Lemondtál a hivatásról, a szerelemről, a halandók társaságáról. Magányod hétszeres falként vesz körül, melyen már csak egyre halkuló zümmögésként hatol át a világ zaja. Az utolsó próbatételed is a tagadás. Most újra meg kell tagadnod az istenek színe előtt mindent, ami valaha a világhoz kötött. Csak így találkozhatasz a labirintus legmélyebb körében önmagad isteni másával.*

NIETZSCHE: *Nagyon félek. Ki hisz majd egy könnyező szemű, félig vak, fejfájós, otthontalan, mindenholnan továbbúzó vándornak? A világ talán mégsem érett meg erre a tanításra. Hiszen máris örültnek tartanak.*

HANG (1): *Minden megváltó megfizeti a maga evangéliuma árát. A te kiválasztottságod ára a borzasztó egyediüllét. Magad vagy önmagad törvénye és bírója. Neved egykor majd nagy lesz a perccéltűek előtt, de füled már süket a világ által hirdetett nagyság meghallására. A halandók szemében szájalom lesz, ha rád pillantanak. De emlékezz csak: vajon árthat-e a sárkánynak a kígyóméreg? Miért gondolsz még mindig a világgal, hiszen már olyan régen magad mögött hagytad? Most elérkezett az idő, hogy magad alatt hagyd.*

5. jelenet. A bázeli Friedematt Klinika igazgatói irodája. 1890. január 12.

WILLE: *Gyakorlati szempontból helyeslem az eljárását, professor úr. A chloral hidrat alkalmazása szerintem is az egyetlen lehetséges megoldás volt arra, hogy a beteg szedált állapotban töltsen az utat Torinótól idáig. Orvosi szempontból talán kétséges, hogy a beteget saját téveszméi megerősítésével vette rá az utazásra, de azt hiszem, az adott helyzetben én sem tettem volna másként. Minden vizsgálatot elvégeztünk. Kétséget kizáró módon megállapítottuk, hogy Nietzsche úr*

betegsége szifilisz fertőzésből származik, és a negyedik stádiumába lépett. Ez a kór, mint ön is jól tudja, a mai orvosi tudásunk szerint gyógyíthatatlan. Éppen ezért javasoltuk, hogy a beteg állandó szakszerű felügyelet alá kerüljön valamely szanatóriumnak látszó zárt intézetben.

JENSEN: A legkevésbé sem kételkedem a diagnózisa helyességében, igazgató úr. Annál is inkább, mert a közvetett forrásból nyert adatok a szifilisz fertőzés körülbelüli idejére is engednek következtetni.

WILLE: Ez esetben mi szükségét látja további vizsgálatoknak, professzor úr?

JENSEN: Félek, hogy félreért, igazgató úr. Nem az ön diagnózisát felülvizsgáló vizsgálatokra gondolok. Sokkal inkább a beteg mindenkor fizikai és szellemi állapotát figyelemmel kísérő – mondjuk így – beszélgetésekre. A Torinóban történtek alapján meggyőződésem ugyanis, hogy Nietzsche betegségének nem minden vonatkozása magyarázható meg a szifilisz lefolyásán alapuló diagnózis alapján. Az ehhez szükséges beszélgetések lefolytatásához kérem a szakmai segítségét.

WILLE (*enyhe idegességgel*) A torinói esetet inkább ne is emlegesse! Mindannyiunk jó hírneve érdekében csak remélni tudom, hogy a történetek nem jutottak a hatóságok tudomására. Képzelve el, milyen visszhangja lenne, ha kiderülne, hogy az ön őrizetére bízott beteg a pályaudvaron boldog-boldogtalannak a nyakába borult, s örömkönnyek között, mint régi tisztelőjével, rázott kezét vadidegen emberekkel. Teológus jelenlétében nem ragadtatnám magam erre, de mivel egymás között vagyunk, engedje meg a profán hasonlatot: Krisztus bevonulása a torinói pályaudvarra.

JENSEN: Vagy az Antikrisztusé. Vagy Dionüszoszé, a bor, mámor és extázis görög istenéé. Vagy... pontosan nem is tudjuk még kié. Hiszen nem tudhatjuk, hogy Nietzsche éppen abban a pillanatban kivel azonosította még magát.

WILLE: (*felfigyelve*) Mire céloz ezzel, professzor?

JENSEN: Mindössze kifejtem, amit korábban mondtam. A szifilisz fertőzés hipotézisének szerint egy önmagában is veszélyes és öndestruktív személyiség-szerkezetre épült rá. Mivel fiziológiai és pszichikai folyamat egymással párhuzamosan zajlott, a betegség végső stádiumának kialakulásában mindkettőnek meglehetősen szerepe. Más szavakkal...

WILLE: ...a szifilisz fertőzés a kórképnek csak egyik lehetséges komponense, de semmiképpen sem kimerítő magyarázata. Ha jól értem, azt feltételezi, hogy Nietzsche személyisége több részre hasadt.

JENSEN: Ettől többet feltételezek, igazgató úr. Úgy tűnik, Nietzsche egy keresztény és antik elemekből összeszótt önálló mitológiát épített fel a maga számára.

WILLE: Nem ritka tünet az elmebetegségek bizonyos fajtáinál.

JENSEN: Valóban. Csakhogy a kifejtés módja és színvonala Nietzsche esetében nagyon is egyéni. Hogy úgy mondjam, kultúrtörténeti jelentőségű lehet. Ha tehát ennek a mítosznak további elemeit is megismerjük...

WILLE: (*halk, fáradt sóhajjal*) Nézze, professzor úr, ne kerteljünk! Amit most mondok, soha nem mondanám el egyetlen betegem hozzátartozójának sem, hacsak nem akarnám másnap a saját kezemmel örökre bezárni ezt a klinikát. Javíthat-e bármennyit is az ön vizsgálatának – vagy használjuk az ön kifejezését: (*megnyomva a szót*) beszélgetéseinek – eredménye a beteg állapotán? A szifiliszos folyamatok lefolyását befolyásolni alig tudjuk, végkimenetelét azonban mindketten jól ismerjük. Ez pedig a teljes szellemi leépülés, majd valamilyen, többnyire másodlagos ok miatt bekövetkező exitus.

JENSEN: Orvosi szempontból támadhatatlan az érvelése, igazgató úr.

WILLE: (*értetlenül*) Akkor hát...? Nietzsche különleges beteg. Bizonyos, jelenleg még szűk körben igen népszerű is. Ámde orvosi szempontból nem tehetünk érte többet, mint azt, hogy éppen különlegessége jogán megóvjuk attól, hogy élőhalott bálványáá stilizálja az úgynevezett egészséges külvilág.

JENSEN: Egyetérték, igazgató úr. Félek azonban, hogy még ettől is sokkal többről van szó. Nietzsche nem egyszerűen rendkívüli ember, hanem írásai tanúsága szerint olyan kultúrtörténeti jelenség, aki még jelenlegi, beteg állapotában is képes a nyugati kultúra alapjait megváltoztatni.

WILLE: Ugyan már! Maga sem hiszi, hogy bármilyen szuggesztív filozófia meg tudja változtatni ezt a kicsinyessége kerekein olajozottan gördülő világot?!

JENSEN: A filozófia önmagában talán nem. De a köré szerveződő mítosz, melynek immár a beteg Nietzsche is része, robbanásveszélyes lehet. Nietzschét ma még csak kevesen ismerik. De ki tudja, mit hoz a holnap? A piac törvénye ma a törpe középszert és ennek ízlését juttatta hatalomra Európában. Egy olyan világban, mely íratlan szabályként kanonizálja a meggazdagodás szolgálatába állított törvényteleniséget, a mítosz könnyen megtalálja a maga útját. És tudja kikhez? Azokhoz, akik ebből a gazdagodásból ki vannak zárva, vagy akik már belesömöröltek abba. Ők azok, akik leginkább érzik azt az űrt, amit a transzcendens értékek száműzése okoz. Néha azt hiszem, igazgató úr, egyetlen társadalom sem élhet a mítosz nyújtotta menedék nélkül.

WILLE: (*kétkedve*) Gondolja, hogy az ön által feltételezett majdani Nietzsche-mítosz, ha ugyan lesz ilyen, ennyire veszélyes lehet? Én ugyan nem sokat olvastam tőle, de, már megbocsásson..., hogy a pokolba lehetne egy ennyire törőlmetszett elitista filozófiát popularizálni, és a fogyasztói áruesztétika produktumává tenni?

JENSEN: A magatehetetlen, beteg, tiltakozásra már képtelen Nietzsche zászlóként való meglobogtatásával. És meghamisításával. Dionüszosz, Antikrisztus, emberfölötti ember... Ugye el tudja képzelni, hová vezethet, ha a dionüszoszi ösztönök kiélését hirdető filozófia gyökeret ver a társadalom javak megszerzéséből kiszorított rétegében?

WILLE: Nem szeretném elképzelni.

JENSEN: Konzolidált, szolid, olykor sunyi gyarapodásra épülő nyugati civilizációnk tehetetlen Nietzsche páratlanul éles elmével rá irányított fegyverei ellen. Más szavakkal: védtelenek vagyunk a mítoszokkal szemben, hiszen tudni sem akarunk a létezésükről. Tankönyvekbe és az elmekórtan világába számúztuk őket. Ezért legfeljebb sejthetjük, miképpen reagál majd a kultúránk, ha az antikvitás óta legszuggesztívebb, sokak lelkét megérintő mitológiával találja szemben magát. Félek, a szelíd, halk szavú Nietzsche filozófiája hamarosan dinamittal töltött vonatszerelvényként száguld végig Európán. Ez a robogó pokolgép pedig az első szikrától akkorát robbanhat, hogy egy egész kultúrát tüntethet el a föld felszínéről. És ne legyenek illúziói, barátom: ez a robbanás vele együtt minket is maga alá temet.

WILLE: (*halvány iróniával*) Nem tudtam, hogy ilyen mély kultúrfilozófiai érdeklődése is van, professzor. Mindez azonban nem szigorú értelemben vett orvosi kérdés, így szerencsére nem is az én kompetenciám. Annyit azért értek, hogy mindent meg szeretne tenni, hogy barátja szellemi örökségét jó kezekben tudja. (*fáradtan*) Ám legyen. Tegyük fel, hogy meggyőződött, és engedélyt adok, hogy amíg az általam vezetett intézményben kezeljük (*erősen megnyomja a szót*) beszélgetéseket folytasson Nietzschével. Néhány ténnyel azonban feltétlenül tisztában kell lennie.

JENSEN: Hallgatom, igazgató úr.

WILLE: Overbeck professzor, aki magára vállalta azt a szomorú feladatot, hogy a beteg édesanyját a történekről értesítse, arról tájékoztatott, hogy Nietzsche asszony ragaszkodik ahhoz, hogy a beteg az ő házi ápolásába kerüljön. Ezt én a betegség jellegére és jelenlegi fázisára tekintettel orvosi szempontból a legmesszebbmenőkig ellenzem. Megakadályozni azonban nem áll módomban. Ez azt jelenti, hogy Nietzschét valószínűleg hamarosan elszállítják innen, úgyhogy aligha marad ideje alaposabb vizsgálódásra a Friedematt falai között. Athidaló megoldásnak látszik, ha Nietzschét ideiglenesen Jénában helyezük el. Ez a megoldás egyszerre biztosítja a beteg szakszerű felügyeletét és a rokonok közelségét.

JENSEN: Jénában? Otto Binswanger klinikáján?

WILLE: Igen. Úgy tudom, önök régi barátok. Ezért semmi kétségem sincs azt illetően, hogy nem fog akadályokat gördíteni az ön vizsgálatai – bocsánat: *beszél-*

getései – elé. És még valami. Ami engem illet, e beszélgetések értelmét az ön szakmai tudása iránti minden respektusom ellenére is fölöttébb kétségesnek érzem. Nemcsak a *paralysis progressiva* irreverzibilitása, hanem a beteg esetében nyugtatóként használt *Sulfonal* erősen szedatív természete miatt is. Ezen túl, mint tudja, a betegséggel együtt járó szellemi leépülés üteme kiszámíthatatlan. Így kétséges, mennyi ideje marad arra, hogy Nietzsche úgynevezett mitológiáját megfejtse. Ezek azonban csak orvosi szempontok. Mindettől nagyobb súllyal esik latba az a körülmény, hogy akár Binswanger, akár az én engedélyem a család beleegyezése nélkül fabatkát sem ér. Ami pedig ezt illeti..., ne vegye tőlem rossz néven, mint a család felületes ismerőjének, főként Elisabeth Förster asszony beleegyezését illetően... (*elgondolkodva*)... hm... szkeptikus vagyok. (*rövid szünet*) A maga érdekében kérem, professzor, legyen nagyon óvatos. Olyan darázsfszerekbe nyúl, amelyről még csak nem is sejtheti, milyen mérges rovarokkal van tele.

(*rövid szünet*)

JENSEN: (*témát váltva*) Hol találom most Nietzschét, igazgató úr?

WILLE: Előírásomra újabb dózis nyugtatót kapott. Valószínűleg alszik.

HANG (1): *Légy résen, Dionüszosz! Hamarosan küldetésed legsötétebb órái kezdődnek. A megkísértés órái.*

NIETZSCHE: Megkísértés? Vajon mi kísérthet? Az emberek fölötti hatalom vágyát régen magam mögött hagytam... A gonoszban pedig nem hiszek.

HANG (3): *Én mint pap mondom neked fiam, hogy rosszul teszed. A gonosz a keresztény teológia leghatékonyabban működő hipotézise. Sötét jolly joker, akit a legjámborabb hívó is bármikor előhúzhat eszméi kártyapaklijából, ha az értékek csatájában vesztesre áll. Teológiai szempontból akár meg is engedhetjük a gonosz létezését, akkor se hidd, hogy olyan ravasz próbák elé állíthat, mint azok a halandók, akik eszközül használják őt a megkísértésedre.*

NIETZSCHE: Akkor hát emberek által érkezik a megkísértésem?

HANG (2): (*enyhe gúnnnyal*) *Maga nem túlságosan éles eszű ahhoz, hogy filozófus legyen, kedves Nietzsche. Aki ennyire fél az emberektől, mint maga, azt sikerrel csak emberek kísérthetik.*

NIETZSCHE: Felér-e még hozzám az emberek kísértése? Vonuljak a pusztába és böjtöljek negyven napig a kedvükért? Változtassam kenyérré a köveket, vagy csendesítsem le a háborgó tengert? Halottakat támasszak fel?

HANG (3): *Halálos gőg lenne a mi Uruk csodáinak megisméltésével próbálkozni, Fritz.*

HANG (2): *És nem is mindenki számára meggyőző, mint azt az evangéliumokból tudja.*

HANG (1): *A halandók bizony balgák. Balgaságuk egyik bizonyítéka, hogy a szemüknek, és nem a lelkük legmélyebb sugallatainak hisznek. Nem a régi csodák megismétlését várják tőled, hanem azt, hogy önnön szavaiddal hirdesd nekik örömhíredet, és ekképpen tégy tanúságot magad és tanításod isteni mivoltáról.*

HANG (2): *És utána rögvest szélesre tárják maga előtt a legkényelmesebb elmeegógyintézet kapuját. Mert ez a civilizáció foggal és körömmel védekezik a megváltás ellen. De hiszen ezt már maga is tudja, kedves Nietzsche, n'est pas?*

NIETZSCHE: *(tanácstalanul)* Nem azért küldtetek közéjük, hogy az új tanítást hirdessem? Most pedig azt kívánjátok, hogy némuljak el?

HANG (2): *A szószátyár nyugati filozófia egyik ismérve, hogy a beszédet hatékonyabb eszköznek tartja, mint a hallgatást, barátom.*

NIETZSCHE: Hallgatok hát. Mennyi ideig kell kiállnom a próbát?

HANG (2): *Csak nem hiszi, hogy ezt elárulják magának, Nietzsche? Ugye belátja, hogy így a próba elveszítené az értelmét? A kísértés igazi értelme, hogy soha nem tudjuk, melyik irányból érkezik, meddig tart és melyik pontunkon támad.*

NIETZSCHE: Magányom talán csak negyven napnyi lesz, mint a Názáretié. Talán tíz év, mint Zarathusztráé. Talán negyven év, mint Hölderliné.

HANG (1): *Páratlan ajándékot adtak az istenek neked. Nem holmi kontár kezek, hanem hallgatósoddal te magad írhatod meg tanításod evangéliumát.*

HANG (3): *Szegény, szegény, árva kisfiam.*

7. jelenet. *Jénai elmeegógyintézet, Nietzsche szobája előtt és a szobában, 1890. március*

JENSEN: Binswanger igazgató úr éppen az imént tájékoztatott, hogy Nietzsche és Förster asszony vonata később érkezik, mint jelezték. Így lehetőségünk nyílik arra, hogy Nietzschével a távollétükben néhány percre találkozzunk.

OVERBECK: *(izgatottan)* Alig várom, hogy láthassam.

JENSEN: Kérem, ne vegye kioktatásnak, ha mint szakmabeli ellátóm néhány tanáccsal. Nietzsche betegsége mindeddig tipikus lefolyású. A csöndes, passzív, magába zárkózó időszakokat ritkán szakítják meg váratlan dührohamok. Mivel azonban mindkettőnkét régóta ismer, meglehet, hogy ez a körülmény kiszámíthatatlan reakciót vált majd ki belőle. Ezért Wille igazgató úr kifejezetten kért, hogy beszélgetésünk során törekedjünk a nyugodt állapot fenntartására. Másfelől

szeretném megóvni egy csalódástól. A szifilitikus eredetű paralízis lefolyása néha megrázó tüneteket produkál.

OVERBECK: Mire céloz?

JENSEN: Kérem, ne lepődjön meg, ha nem *azt* a Nietzschét látja viszont, akit ön egykor ismert. Azon se, ha esetleg *több*, különböző, a maga számára összeegyeztethetetlen Nietzschét lát majd. És még valami: ne tegyen semmilyen célzást arra, hogy hamarosan a húga és az édesanyja is meglátogatja. Ennek a látogatásnak az előkészítése Binswanger doktor feladata. (*elgondolkodva*) Nem irigylem érte...

(*Rövid szünet. Kopogtatás. Nincs válasz. Újabb kopogtatás.*)

JENSEN: Carl vagyok, Fritz. Bejöhettünk néhány percre Franzcal hozzád?

(*Bentről halk, néha zokogásba erősödő sírás hangjai hallatszanak. Ajtónyílás.*)

JENSEN: Szervusz, Fritz! Miért rongálsz a szemed olvasással ebben a félhomályban? Már alig esik fény a kanapéra.

NIETZSCHE: (*abbahagyva a sírást, elgondolkodva*) Fény... Binswanger doktor nem is szólt az érkezésekről...! De nem bánom, hogy itt vagytok. Carl, veled együtt játszottunk a röckeni parkban. Emlékszel mi történt akkor velem?

JENSEN: Mire gondolsz, Fritz?

NIETZSCHE: Azon a nyáron, amikor először megtagadtam az úrvacsorai szentségek felvételét, nagy fényt láttam álmomban. Mikor éjfél utött a röckeni templom harangja, felpattant az ágyam melletti éjjeliszekrényen az öreg Biblia teteje. Pörögtek a lapok, mintha forgósél hajtotta volna őket. Minden lappal egy új istenség vagy megistenült halandó lépett az ágyam mellé. A Védák istenei, bizarr állatformájú hindu istenek, esőmosta, kopott ősi bálványok. Eljött Buddha, Mohamed, talán még a Názáreti is ott volt valahol. Mind körülállták az ágyam, és mindegyik érkezésével egyre fényesebb lett a szoba. Rettenetes félelem fogott el. Emlékszel erre, a félelemre, Carl?

JENSEN: Nem. Nem emlékszem, Fritz. De azt hiszem, ez már inkább Naumburgban lehetett.

NIETZSCHE: Eh... nektek, halandóknak oly rövid az emlékezetetek... Röckenben volt, ha mondom... Minden fontos ott történt velem, amíg élt az apám... (*zavartalanul folytatja az előző gondolatot*) Nem bántottak, csak álltak, és néztek rám furcsa emberi, isteni, állati szemükkel. Akkor értettem meg, hogy várnak tőlem valamit. Mintha minden porcikájuk azt sugározta volna felém: holtak vagyunk, add vissza a létünket. Teremtsd újra a világunkat, és mi hálából örökre magunk

közé fogadunk téged. Mi csak a mítosz világában élhetünk valós életet. Add vissza nekünk a mítosz világát, hogy kiszabadulhassunk árnyéklétünkéből. Itt a Hádészban port eszünk s poshadt vizet iszunk. Adj ennünk friss kalácsból, és innunk tiszta forrás vizéből. *(sírásba fordulva)* Zokogva ébredtem, mert éreztem, hogy gyenge vagyok ehhez a feladathoz... Azóta sem láttam akkora fényt... Most egyáltalán nincs fény... Ezen a világon talán nincs is fény...

OVERBECK: Szeretnéd, hogy villanyt gyűjtsak, Fritz?

NIETZSCHE: *(csodálkozva)* Hogyan..? Villanyt? A sötétséget a filozófia terjeszti, Franz, amely Descartes óta az ész pusztá fozalmaival manipulál.

OVERBECK: *(erőltetett tréfálkozással)* Hiszen ettől filozófia, nem?

NIETZSCHE: *(meg sem hallva folytatja a monológot)* Nem feltámasztja az isteneket, hanem az ész borotvájával kimetszi azt az érzékszervünket, ami lehetővé teszi, hogy érzékeljük azt, hogy minden pillanatban istenek között járunk. Pedig az istenek ott lapulnak a párnánk alatt, ránk kacsintanak a tautenburgi bokrok mögöl, ott mosolyognak az alpesi vízesések szivárványaiban, naumburgi öreg tölgy zsíros leveleinek fonákján... Rómában, a Capitoliumon gyakran sétálgat Minerva. Pedig a Názáreti hívei nem szeretik. Én tudom, hogy így van, mert láttam. Megemeltem a kalapom és ő visszaköszönt nekem. Tudtátok, hogy minden istennek számtalan alakja van? Minden halandónak azt az arcukat mutatják meg, amelyiket képes elviselni. A filozófia élőlöttem jégmezőkön botorkálás, és ha küldetésem teljesíteni tudtam volna, ma ti mind látnátok, hogy istenektől zsbongó világ vesz körül benneteket. A legszebb isten pedig az önmagát felülmúlni képes emberfölötti ember, aki...

JENSEN: Mesélj nekünk az emberfölötti emberről, Fritz!

HANG (1): *Vigyázz, nehogy a tanaikat a piacon áruló filozófus-kofák kelepcejébe ess! Az erdő magánya, a csend és a szirtek némasága a te méltó társad. A magukat jónak és igaznak hirdető gyűlölik legjobban, ha ásatag törvénytáblaikat széttörik. A piac mérges darazsaitól is óvakodj! Vért kívánnak tőled. A te egészséges véredre szomjazik vértelen szellemük, ezért szurkálnak angyali ártatlansággal. Te pedig túlon túl büszke vagy ahhoz, hogy ezeket a vérszívókat elpusztítsd. Vigyázz, nehogy büszkeséged oltárán áldozd fel küldetésed!*

NIETZSCHE: Nem... nem... Erről nem beszélhetek többet. Még nektek sem, barátaim!

HANG (2): *Bravó, Nietzsche! Maga az első filozófus, aki következetes az általa hirdett tanításhoz. Ha elfogadná egy nőtől, azt mondanám, büszke vagyok a barátságára.*

JENSEN: Fritz, Torinóban azt mondtad, teljesítetted a küldetésed...

NIETZSCHE: *(halk, sírásba csukló hangon)* A legszörnyűbb részét. És a legnagyobb szomorúsággal fizettem érte. Bárhová mentem, elkísért a szerelem hiánya, a magány, az örök otthontalanság, anyám és a húgom romlott vére. Vaksin hunyorgó szemem gyakran megriadt a fény látásától és a könnyek mögé menekült. És a fejem...

JENSEN: Fáj a fejed, Fritz? Mindjárt intézkedem, hogy hozzanak valamit.

NIETZSCHE: Tudjátok mi a fejfájás?...Valahol a koponya közepében lakó Medúza-fő. Lassan, alattomosan kinyújtja csápjait a két halántékok irányába, mérges tapadókorongjaival magához szívja és megbénítja a szemgolyókat. Aztán, mint egy halálos gyorsasággal burjánzó inda, befonja az egész agyad. Ekkor már csak sírni és ordítani tudsz... Szeretnéd egy töltött revolver csövét a szádba venni és meghúzni a ravaszt, hogy ezernyi apró, véres szilánkra robbanjon szét benned a fájdalom... Az istenekkel való eljegyzettség jele... a fejfájás... *(halkulva, szinte félálomban)*... a fejfájás...

JENSEN: Hagyunk pihenni, Fritz!

NIETZSCHE: *(feleszmélve az előbbi állapotból)* Pihenni akartok, barátaim? Gyertek, üljtek ide mellém! Nekem még rendbe kell szednem magam. A doktor szerint vendégek jönnek hozzám. Jó, hogy vannak, akik látni akarnak. Terjed a híre, hogy valaki vállaira merete venni e világ legsúlyosabb terhét. Hát igen... *(izgalomban)* Olló kellene, haját, bajuszt, körmöt vágni... nem állhatok így a tisztelőim elé... 1876-ban Bayreuthban a *Festspielhaus* megnyitója előtti napon a borbély belevágott a bajuszomba... Láttátok volna azt a közönséget! Európa parvenüjei... és közöttük ott parádézik érthetetlen franciaságával az én egyetlen húgocskám... *(egyre izgatottabb, keresés zajai)* Hol lehet itt egy olló!?!... Wagner, az a szörnyeteg aznap halt meg Velencében, mikor a Zarathustra első részét befejeztem Sils-Mariában... Olló... bármilyen olló jó lenne... Nincsen nálatok véletlenül egy olló?

JENSEN: Azt hiszem, itt nem tartanak ollót a szobában, Fritz.

NIETZSCHE: Szörnyeteg volt, döglött varangy, akinek ha felvágjuk a rothadás gázaitól felpuffadt hasát, kultúránk minden mocska egyszerre fröccsen az arcunkba... De a legnagyobb ajándék, hogy a barátja lehettem. *(elvezítve a türelmét ordít)* Ollót! Miért nem ad már nekem valaki egy ollót?! *(zokogva)* Hát nem jár a világ megváltójának még egy olló sem?!

7. jelenet. A jénai elmeegógyintézet szalonja, 1890. március

OVERBECK: *(megdöbbenve)* Megrázó élmény volt. Köszönöm, hogy felkészített rá, Jensen. Nietzsche úgy járkal ki-be az örületet a józanságtól elválasztó kapun, mint mi, mikor otthonról elmenőben és visszatérőben átlépjük a házunk kapuját.

JENSEN: Ezt a képességét a betegség előrehaladásával sajnos egyre inkább el fogja veszíteni. Egyre beljebb csukódik mögötte saját világának ajtaja. A mögötte uralkodó sajátos szimbólum- és szabályrendszerbe mi ideátról már egyre kevésbé láthatunk bele. Most még láthatott valamit abból, amit orvosi nyelven a személyiség polaritásának nevezünk. A kétségbeesésből örömbé, majd féktelen dühöngésbe és végül sírásba csapott át. De holnap, holnapután...?! Ki tudja...?

OVERBECK: Valóban ennyire szomorúak a kilátások? Már Torinóban is megdöbentett, hogy a legsötétebb tévképzeteit is a legvilágosabb logikával építi fel. Szeretném remélni, hogy ez, de főképpen Nietzsche dr. Willével folytatott első párbeszéde ellentmond az ön borúlátásának!

JENSEN: Drága barátom, én orvos vagyok. A tények, és nem a fogalmak világában élek, mint maguk, teológusok. Gondolja át újra tárgyilagosan, mi is történt akkor!

OVERBECK: Nietzsche kifogástalan udvariassággal bemutatkozott Wille doktornak. Aztán megállapította, hogy hét évvel ezelőtt már találkoztak, mikor a vallási téboly természetéről kérte ki a szakvéleményét. Így volt, ugye?

JENSEN: Igen.

OVERBECK: Láthatja: éppen ebbe a szalmaszáliba kapaszkodom: a tiszta logikába. El tudja képzelni, hogy egy megbomlott elme ilyen pontosan emlékszik egy hét évvel korábban történt esemény körülményeire?

JENSEN: Klinikai leírások tucatjai bizonyítják, hogy ez lehetséges. Az elmebetegségek bizonyos fajtáinál a beteg pontosabban emlékszik évtizedekkel korábbi eseményekre, mint arra, ami tegnap, vagy éppen aznap reggel történt vele. A dr. Willével lezajlott találkozáskor, orvosi álláspontom szerint, Nietzsche teljesen zavart állapotban volt.

OVERBECK: Zavart állapotban olyan értelmesen és logikusan beszélni...? Már megbocsásson...

JENSEN: Sajnálom, hogy ki kell ábrándítanom. Én csak az orvosilag értékelhető tényekre támaszkodhatom. És most elmondok magának *egy* ezek közül. Az imént felidézttük az események vázát. Most emlékezzen arra, hogy *pontosan* mi történt! A tényeket lássa, ne a maga azokról adott értelmezését! Nietzsche tudta, hogy Wille elmegyógyász szakorvos és ennek a klinikának a vezetője, igaz?

OVERBECK: Így van. Aztán dr. Wille minden hozzá intézett kérdésére pontos, logikus és szabatos mondatokban megformált választ adott.

JENSEN: Igaz. Csakhogy ebből a beszélgetésből kimaradt egy orvosi szempontból nagyon is beszédes tény.

OVERBECK: Mire céloz, Jensen?

JENSEN: *(rövid szünet)* Nietzschének *eszébe sem jutott* feltenni azt az adott helyzetben nagyon is helyénvaló kérdést, hogy *miképpen*, és legfőbbképpen, *miért* kerül ő bentlakóként egy elmeorvosvezetés alatt álló intézménybe.

OVERBECK: Vagyis az ön diagnózisa szerint...

JENSEN: Nietzsche sajnos megszűnt önálló gondolkodóként létezni. Ennek orvosi oka a paralízis mellett...

OVERBECK: *(erőt véve megrendülésén)* Kérem, barátom, ne kíméljen!

JENSEN: Egyfajta skizofrénia.

8. jelenet. Jénai elmeorvosintézet szalonja, ugyanakkor, valamivel később

BINSWANGER: Erre parancsoljanak, hölgyeim! Az intézet szalonja bizonyára megfelel arra, hogy méltó körülmények között találkozzanak a betegünkkel.

FRANZISKA NIETZSCHE: Tökéletesen, igazgató úr. Jó napot az uraknak! Hálás vagyok, hogy a jóisten lehetővé tette számunkra ezt a találkozást.

ELISABETH: *(türelmetlenül)* Térjünk a tárgyra, mamácska és végezzünk mielőbb! *(Binswangerhez)* Boldogult férjem váratlan tavalyi halála óta a család minden terhe az én vállaimon nyugszik. Üzleti ügyeink átmeneti gazdasági nehézségeinek elhárítása már nemcsak gazdasági, hanem kegyelet diktálta kötelességem is. Az új befektetők felkutatása után haladéktalanul külföldre kell utaznom, hogy az ügyeink intézését újra a saját kezembe vegyem. *(Binswangerhez)* Igazgató úr, remélem, már gondoskodtak a fivérem holmijának becsomagolásáról.

BINSWANGER: *(tanácstalanul)* A dolog úgy áll, asszonyom, hogy orvosi szempontból...

ELISABETH: Tiszteletben tartom a szempontjait, igazgató úr, de ha megengedi, fenntartom magamnak a jogot, hogy a bátyám ápolásának körülményeit én magam határozzam meg.

BINSWANGER: Hiszen éppen az imént mondta, hogy külföldre készül, asszonyom! Hogy tudna így részt vállalni a beteg testvére ápolásában!

ELISABETH: Nem hiszem, hogy a család ügyei önre tartoznak, doktor úr. De indiszkrét kíváncsiságát kielégítendő, közölhetem, hogy a bátyámat távollétében anyánk ápolja majd. *(Franziskához)* Igaz, mamácska?

FRANZISKA NIETZSCHE: (*bizonytalanul*) Hogyne... persze... bár az én koromban egy ilyen feladat ellátása...

ELISABETH: (*negédesen*) Ugyan, ugyan... Az én mamácskám a legfiatalosabb orvos Naumburgban! Mint orvos maga nem így látja, Jensen?

JENSEN: (*Elisabethez*) Beszéljünk világosan, asszonyom! Attól tartok, hogy Binswanger igazgató úr nem szívesen látná Fritzet e klinika falain kívül. Ami pedig azt illeti, erre orvosi szempontból alapos okai vannak.

ELISABETH: Miképpen pénzügyi szempontból is természetesen. Ezt talán *non sans raison* gondolom, *n'est pas*, uraim? Apropos! Kérem, Overbeck, juttassa el hozzám Fritz bázei kezelésének és a torinói költözésnek a számláját. A család magától értetődően minden költséget magára vállal.

OVERBECK: Már mindkét számlát kiegyenlítettem, asszonyom, és természetesen semmilyen ellenszolgáltatásra nem tartok igényt. Megtiszteltetésnek tartom, hogy legalább ebben segíthettem.

ELISABETH: Köszönöm. Nagyon lovagias. Tekintsük elégtételnek azért, hogy Fritzet nem megfelelő kórházi személyzet kezére bízta.

OVERBECK: (*meglepetten*) Ezt hogy érti, asszonyom?

ELISABETH: Pontosán tudja, hogyan értem, professor! Tisztában vagyok vele, hogy a maga bátyámhoz fűződő úgynevezett régi barátsága félreérthetetlen rivalizálást leplez. Egy nagy hatású filozófus elmeegógyintézetbe zárása pedig köztudottan felér az őt tisztelő közvélemény előtti nyilvános lejáratással. A bosszúállásnak ez az alantas módja pedig, szegény boldogult férjem életének kálváriája mutatja, egy bizonyos embercsoport bevett szokása!

OVERBECK: Ha a származásom úgynevezett tisztaságában kételkedik, asszonyom, azt hajlandó vagyok Fritz iránti tiszteletből és jó ízlésből meg nem hallottnak tekinteni. Ha viszont abban, hogy a legjobb szándék vezérelt a beteg ellátásában...

JENSEN: (*dühösen közbevágva*) Elég volt ebből! Fritz Torinóból való elszállításáért és elhelyezéséért minden erkölcsi és orvosi felelősség engem terhel. Ha pedig az én szakértelmemben kételkedik, asszonyom...

ELISABETH: (*visszavonulva, némi iróniával*) Szó sincs róla, Jensen! Szó sincs róla!... Hiszen maga a családunk régi barátja, ugyebár...

JENSEN: A család *bizonyos* tagjainak barátja, ha megengedi, asszonyom.

BINSWANGER: (*békítő szándékkal*) Asszonyom, mint szakorvos, és (*megnyomva a szót*) *nem* mint e klinika vezetője kötelességemnek tartom, hogy felhívjam

a figyelmét arra, hogy jóvátehetetlen hibát követ el, ha a beteget elszállíttatja. Nietzsche úr állapota orvosilag irreverzibilis. A nyugodt periódusokat kiszámíthatatlan dührohamok szakíthatják meg. Ez utóbbi esetben a beteg szakszerű klinikai ellátása mind a páciens, mind a környezete számára nagyobb biztonságot jelent, mint a házi ápolás.

ELISABETH: (*zavarát gúnnyal leplezve*) Talán, ha érthetőbben fogalmazna doktor, tőlem is érthetőbb válaszra számíthatna.

JENSEN: (*nyersen*) Fritz gyógyíthatatlan elmebeteg. Élete hátralévő részében szakszerű ápolásra szorul. Ezt pedig egy ehhez hasonló klinikán kaphatja meg.

ELISABETH: Vagy úgy...?! Szóval maga is egy követ fúj az igazgató úrral és Overbeckkel, Jensen doktor?

JENSEN: (*hidegen, de visszafojtott dühvel*) Akár a torinói döntés meghozatala esetében, ezúttal is *kizárólag* szakmai szempontokat képviselek, asszonyom. Minden más feltételezésre egy férfi esetében olyan választ adnék, amelyet egy nővel szemben a jó modor szabályai megtiltanak.

FRANZISKA NIETZSCHE: (*csodálkozva*) Beteg?! Ne vegye tőlem rossz néven Carl, de mélységesen bánt a megfogalmazása. Az én fiam nem lehet beteg. A legokosabb gyerek volt az iskolában. 24 éves korában már professzor volt. Emlékszel, Lieschen, mit is mondott az a kedves szakállas tanár Lipcsében róla? Hogy is hívták?

ELISABETH: Ne zavarjon már mamácska ezekkel a régi egyetemi dolgokkal!

JENSEN: Ritschl. Így hívták. Akkortájt ő volt a klasszika-filológia pápája. Azt mondta, Nietzschét fölösleges doktoráltatni ahhoz, hogy professzor legyen. Mindent meg fog tanulni magától, amire szüksége van. Egyébként igaza volt. (*rövid szünet*) Sajnos.

ELISABETH: (*visszafojtott dühvel*) Ebből elég! Nyomatékosan kérem az urakat, hogy az elmebetegség szót a jelenlétemben soha többé ne használják a bátyámmal kapcsolatban! Fritz idegkimerültségét az orvosi tanácsadóm szerint a megfeszített munka, és az álmatlanság kezelésére használt Chlorál... (*keresi a megfelelő idegen szót*) ...a... ab...

JENSEN: (*alig érezhető gúnnyal*) Abúzus. Azt jelenti: visszaélés, túladagolás.

ELISABETH: ...okozta.

JENSEN: Bocsásson meg, asszonyom, de az az orvos, aki a beteg vizsgálata nélkül ilyen diagnózist állít fel, sarlatán. Fritz *paralysis progressivában* szenved, amit egy évtizedekkel korábban szerzett...

ELISABETH: Erról hallani sem akarok többet, Jensen! A családunkat több fájdalmas csapás érte az utóbbi időben. Szegény férjem váratlan, de bizonyos körök befolyása alatt álló sajtóorgánumok hajszájától nem független halála, válkálkozásunk, hogy úgy mondjam, átmeneti nehézségei, a fivéremet ért *accident*... Nem kívánok orvosi vitát folytatni önökkel. Fritz szellemi felépülését éppúgy a naumburgi családi környezet féltő gondoskodása segítheti elő, mint ahogy leromlását a csavargó életmód okozta. (*rövid szünet*) Ennek egyébként Fritz felépülése után egyszer s mindenkorra véget vetünk. Gondolom, Overbeck, számíthatok a segítségére, hogy Fritz visszakapja bázeli katedráját?

OVERBECK: (*zavarban*) A személyemet illető előbbi megjegyzéseit tekintve ezt, még ha a beteg állapota lehetővé is tenné, csak Fritz iránti szeretetem és tiszteletem miatt tudnám megígérni.

ELISABETH: Köszönöm, nekem ez is elég. Ha van ma német filozófus, akinek katedrán van a helye, akkor Fritz az. Nem pedig harmadrangú európai panziókban, még ettől is alacsonyabb rangú nők társaságában.

BINSWANGER: Kérem, asszonyom, nézzen szembe egy mindannyiunk számára szomorú ténnyel! A bátyja soha többé nem lesz munkaképes. Ha nekünk nem hisz, győződjön meg a saját szemével róla. (*kifelé*) Kérem, kísérjék be Nietzsche urat!

(*Ajtónyílás, zörejek, Nietzschtét egy ápoló bekíséri*)

NIETZSCHE: (*Megpillantja a bentlévőket, megtorpan. Binswangerhez*)

Doktor, maga csúnyán félrevezetett engem! Ezek itt nem az új isten evangéliumát jöttek hallani. (*lassan sírásból dühbe forduló hangon*) Ezek itt semmit sem értenek az egészből! Egyetlen szót sem... sem (*dadogásba fullad*)... é-é-értenek.

JENSEN: (*nyugodtan*) Fritz, Láma azt szeretné, ha velük mennél Naumburgba és újra tanítanál majd az egyetemen.

NIETZSCHE: (*dadogva*) So... so... soha nem tanítok többé senkit. Posványos... posványos... (*keresi a kifejezést*) kutakból nem iszom, süket füleknek nem leszek hang! (*más hangon, mintha feleléskor iskolai szabályzatot mondana fel*) A tanítvány lassú és nyugodt léptekkel tér haza az iskolától hazáig... (*gyermekkori emlék felidézése*)

FRANZISKA NIETZSCHE: Istenem, ez annak a gimnáziumnak a tanulókra vonatkozó szabályzata, ahová Fritz járt! Hogyan emlékezhet rá ennyi idő elteltével? Édes, jó istenem, mi történik itt...?!

NIETZSCHE: Én... én... is hazamentem. Nyugodt, egyenletes léptekkel... egyszer, mikor zuhogott az eső... Láma hangosan kinevetett érte, és azt mondta, hogy nem

kell az embernek minden szabályt komolyan venni. Főként ha... fé-fé-férfi. (őszinte csodálkozással) A diák is... (szókeresés) fé-fé-férfi vajon? Én nem veszem komolyan a sza... sza... szabályokat. Mindig férfi akartam lenni. A teknősbéka módon araszoló gondolkodók szabályait... nem... komolyan... (kiáltva) Sohaaa!

BINSWANGER: Elnézést, gyakran megesik, hogy izgalmi állapotban felfo-kozódnak a dadogással és a szótalálási nehézséggel összefüggő tünetei. Nem fáraszthatjuk tovább. (kifelé kiált) Ápoló!

(Dulakodás hangjai)

NIETZSCHE: (ordítva) Soha! Sooha! Én a Názáreti evangéliuma helyett az emberfölötti ember evangéliumát hoztam el ennek a világnak. (távolodó hangon) Én... én... Friedrich Nietzsche, az isten-apa Carl Ludwig Nietzsche egyszülött fia, akit magzatként a bőre alatt hordott ki és a világ legszörnyűbb helyén hozott a világra. (nyöszörgésbe fulladva) Lámához ne... Lámához soha többé ne... kérem... ne... (sírásba fullad)

(Rövid, döbent csend)

FRANZISKA NIETZSCHE: Irgalmas istenem, akár az apja élete utolsó évében... a szavai, az elfátyolosodott tekintet, és az a hang... Mintha az apja a sírból szólt volna vissza. (zavarodottan) Kiáltozott. Az én szelíd, jólelkű kisfiam kiáltozott... Talán mégis lehet... Imádkozni kell... imádkozni.

ELISABETH: (dühösen) Elég legyen ebből, mamácska! Megegyeztünk, hogy erről nem beszélünk! Mindannyian tudjuk, hogy a papa halálát baleset okozta, és nem agybetegség. Elcsúszott a lépcsőn és beverte a fejét. Rajta már semmilyen ima sem segít. Negyven éve halott.

OVERBECK: (szomorúan) Elhiszi már, hogy a doktor uraknak igazuk van, asz-szonyom?

ELISABETH: (híztérikusan kiáltva) Soha! Érti, Overbeck, soha! Az életemet tettem rá, hogy Fritz Európa legnagyobb gondolkodójává váljon. Bazelben a háztartását vezettem, kimentettem az orosz kalandornő karmaiból! És most, a dicsőség küszöbén azt képzeli, hogy lemondok róla?! Nem, Overbeck! Soha! Nietzsche az enyém! Érti?! Csak az enyém! (Binswangerhez) Csomagoltasson doktor! Azonnal indulunk Naumburgba! Ha szükségesnek látja, gondoskodjon ápolókról is! Természetesen a klinika költségére.

9. jelenet. A jénai elmeógyógyintézet szalonja, 1890. március, valamivel később

JENSEN: Azt hiszem, a látottak után ön is szívesen meginna egy konyakot, barátom.

OVERBECK: Bár ritkán élek vele, azt hiszem, most tényleg jólesne. Mintha a szívemet tépték volna ki, mikor az ápolókkal dulakodó, nyugtatókkal teletömött, kétségbeesetten segítségért kiabáló Fritzet a kocsiba tuszkolták.

JENSEN: Sajnálom, hogy nem tudtam megkímélni mindettől.

OVERBECK: (*megrendülten*) Nem a maguk hibája. Amit most láttam, saját lelkem legsötétebb oldalával szembesített. Teológus vagyok. Hivatásom egyik alapelve, hogy megértő szeretettel viszonyuljak másokhoz. De ebben a pillanatban Förster asszonnyal szemben nemhogy szeretetet nem éreztem, hanem... (*kis szünet*) a legmélyebbről jövő gyűlölet ébredt bennem.

JENSEN: Távol álljon tőlem, hogy védelmezem őt. Elisabeth furcsa, egyszerre rajongó és vérszívó szeretettel szereti a bátyját gyermekkorunk óta.

OVERBECK: (*még mindig feldúltan*) Szereti? Bizonyos maga ebben, barátom? Ezt hívják szeretetnek?

JENSEN: Egészen bizonyos vagyok benne. Mint ahogyan abban is, hogy ugyanennyire gyűlöli a tehetségéért. Próbálja csak magát egy pillanatra az ő helyzetébe képzelni! Többszöri sikertelen nekifutás után, talán már a vénkisaszszonyság határán, végül férjhez megy dr. Försterhez, akinél – bocsásson meg – bornírtabb alakkal még soha nem találkoztam. Élete nagy álma, hogy bejusson abba a születési vagy szellemi arisztokráciába, ahová soha sem tartozott. Erre egyetlen esélye van: a bátyja páratlan tehetsége, aminek még ellenfelei is csodálattal adóznak.

OVERBECK: Engem legjobban az a fékevesztett düh rémisztett meg, ahogyan még a saját anyjával szemben is kisajátította beteg fivéréét.

JENSEN: Higgye el, ennek is megvan a maga oka. Mit gondol, mivel lehet egy csődbe ment vállalkozást a kátyúból kirángatni? Vagy egy másik, még több pénzzel kecsegtetőt beindítani?

OVERBECK: Csak nem arra céloz...?

JENSEN: Nem vagyok gazdasági szakember, így csak spekulálok. Alig három hónap telt el Fritz szellemi összeomlása óta. De a hír elterjedésével robbanásszerűen megnőtt a Nietzsche-hívók tábora Európában. Bayreuthtól Epsomig az intelligencia és a sznobok körében Nietzsche a legfőbb téma. A hiénák csapata pedig szenzációt vár. Új Nietzsche-kiadásokat és eddig ismeretlen műveket. Képzelve csak, még Nietzsche torinói szállásadója is nyilatkozik a lapoknak.

OVERBECK: Fino? Hiszen ő maga kért a háza jó híre érdekében diszkréciót tőlünk! Maga még fizetett is neki!

JENSEN: Ugyan! Szószátyár fickó volt, előre lehetett tudni, hogy így fog eljáráni. Persze nem az ő handabandázása a legnagyobb probléma. Naumann, Nietzsche utolsó kiadója nyilván üzletet szimatol, és a háttérben már egészen biztosan elkezdett a saját haszna lefölözésén dolgozni. Elisabeth sem buta üzlet-asszony, és mint láthatta, aprócska termete ellenére kemény tárgyalópartner. A megnövekedett érdeklődés rá is nyomást gyakorol. Nietzschét már nem lehet agyonhallgatni. Talán még Elisabeth sem tudja, de hamar kiderülhet számára, hogy Nietzsche műveinek kiadása jobb üzlet, mint kétes külföldi vállalkozásokat alapítani. A küzdelem elkezdődött. A tét nem az, hogy *mi* mondanivalója lehet még a beteg Nietzschének számunkra, még kevésbé, hogy *milyen* Nietzsche-kép marad magáról a filozófusról. Hanem az, hogy ki mennyit *kereshet* Nietzschén. A tőke, a kapzsiság, a nagyravágyás és a sajtó már alighanem megkötötte a maga pokoli paktumát egy szerencsétlen beteg zseni szellemi hagyatékának kiszípolozására.

OVERBECK: (*elkeseredetten*) Küzdelmet mondott, barátom? Ez inkább valamilye haláltánc. Emlékszik, Fritznek volt valamikor egy Dürer-metszete.

JENSEN: *Lovag, Halál és Ördög*. Ez volt a címe. Nyomasztó kép. Akárhová utazott, mindenhová magával cipelte. Azt hiszem, Elisabeth ezt kérte tőle nászajándékkul a Försterrel kötött frigye emlékére.

OVERBECK: Furcsa érzésem támadt ezzel a képpel kapcsolatban. Nem tudom eldönteni, hogy a képmező tágult-e embernyi léptékűre, vagy mi törpültünk hozzá az alakokhoz. Mégis, most az a benyomásom, hogy e kép szereplői lettünk mindannyian. A meggyötört lovag az értelem szakadozott páncéljában az egyre sűrűsödő szellemi sötétség felé lépked. Lova patái alatt egy búcsúzó kultúra megsárgult koponyái ropognak. Mi, húséges, loncsos szőrű kutyái, rémülten követjük, amíg tehetjük. És ott ólalkodik körülöttünk, a támadás lehetőségét lesve, az ördög. (*rövid szünet*) És biztos győzelme tudatában szenvtelenül mered üres szemgödreivel arcunkba... a halál.

(*Vége az első résznek, folytatjuk.*)